

חוברת עזר
למורה
להוראת חומש שמות

פרשת בא

בהוצאת
תלמוד תורה "מורשה" ירושלים
ע"ש ברוך ובילא שפירא ז"ל

ירושלים עיה"ק, ה'תשע"א

כל הזכויות שמורות
מותר להעתיק ולצלם ללא מטרות רווח

תלמוד תורה מורשה ירושלים

ת.ד 34055 ירושלים, 91340

תוכן העניינים

פרק י

5	מכת ארבה
11	מכת חושך

פרק יא

15	נבואת משה בארמון פרעה
17	הודעת משה על מכת בכורות

פרק יב

20	ציווי ה' למשה על קרבן הפסח במצרים
28	מצוות חג המצות לדורות
29	מצוות פסח מצרים
34	מכת בכורות
36	ההכנות לקראת היציאה
39	יציאת מצרים
44	הלכות הפסח

פרק יג

50	זכירת יציאת מצרים בכל הדורות ובארץ ישראל
55	סיכום פרשת בא

פרק י

בפרקנו שני נושאים עיקריים:

1. מכת ארבה

2. מכת חושך

מכת ארבה (פסוקים א-כ)

לימוד אמונה לבני ישראל

נאמר בפסוק א: "בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתני אלה בקרבו".

אחת המטרות בנתינת עשר המכות היתה שהמצרים ידעו את כוחו וגבורתו של הקב"ה ואת עשיית דינו עם הרשעים וכמו שנאמר "שתי אתני אלה בקרבו", אולם המטרה המרכזית היא זו המוזכרת בפסוק ב' – לימוד אמונה לבני ישראל.

נאמר בפסוק ב: "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים... וידעתם כי אני ה'".

נשאל את הילדים מדוע לדעתם לימוד האמונה של בני ישראל חשוב יותר מהלימוד של המצרים.

נסביר שה' בחר בישראל להיות לו לעם ולעבדו, ועל כן סיפור האותות בכל הדורות חשוב, בהיותו מחזק את האמונה בה'. וכך כתב **אור החיים** על פסוק זה:

"אכן בוונת הכתוב היא כי בא ה' להודיע כי אין תכלית הכוונה בהבאת אותותיו בקרבו לעשות נקמה בפרעה, אלא לחזק האותות שהם עיקר האמונה בלב ישראל, כדי שיהיה רשום בל ישכח לנצח,

כי כשיהיה בקרבנו של פרעה, יהיה בזכרון בני ישראל לעולם ועד...
כי יכירו בזה בחוש הראות צדק האמונה מה שלא השיג אדם
מהעולם עד עולם, ברוך אשר כן עשה לנו".

כפי שהזכרנו בפרשה הקודמת, הלימוד על היכולת האלקית ושלטונו
המוחלט של ה' בשמים ובארץ הוא הערך המרכזי העולה מן הפסוקים.
יחד עם זאת תכנים חשובים נוספים עולים מהמילים "וידעתם כי אני
ה'" – אני ה' המשגיח בארץ, המעניש את המצרים על אכזריותם ושומר
על עמי ישראל.

ההתראה על המכה

נאמר בפסוק ג: "ויבא משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' עד מתי
מאנת לענות מפני...".

נסב את תשומת לבם של הילדים לכך שההתראה במכה זו שונה מכל
ההתראות במכות שקדמו לה. בכל המכות בהן היתה התראה, מופיעים
דברי ה' אל משה שילך אל פרעה ויתרה בו, אך לא מסופר שמשה אכן
עשה זאת בפועל, ואילו במכה זו מתוארת גם ביאתו של משה להתרות
בפרעה.

דבר נוסף הבולט במיוחד בפסוק זה הוא האומץ של משה ואהרן,
בהעזתם לומר לפרעה דברים חריפים יותר מאלו שאמרו לו בעבר: "עד
מתי מאנת לענות מפני" – עד מתי תסרב לעשות רצון ה' (במכות הקודמות
הם אמרו זאת רק בלשון אזהרה – "כי אם מאן אתה" (ט, ב)).

נסביר כי עמידתם האמיצה של משה ואהרן לפני פרעה נבעה
מרצונם העז לקיים את ציווי ה', מהבטחון בה' שישמור עליהם מהמלך
האכזר ומרצונם העז לראות בגאולתם של אחיהם בני ישראל.

הנס במכה

נאמר בפסוקים ד-ה: "הנני מביא מחר ארבה בגבלך... וכסה את עין
הארץ... ומלאו בתיך... ובתי כל מצרים".

נשאל את הילדים מהו לדעתם הנס העיקרי במכה זו.

נדון עמהם בשאלה, ולאחר מכן נביא את דברי האברבנאל, המבאר שהנס המרכזי במכת ארבה היה תזמון הרוחות מאת ה', בזמן המתאים ובמקום המתאים, וכך כתב:

"אבל הנס והפלא בענין הרוחות, שזימן הקב"ה רוח קדים להביאו [את הארבה] ואחר כך רוח ים חזק מאד להוליכו משם, ומפני זה ייחס הכתוב את הרוחות אל השם יתברך, כי היה במאמרו ובחפצו הפרטי".

לצד דברי האברבנאל נדבר גם על הפלא של כמות הארבה האדירה אשר כיסתה את כל מצרים.

אפשר לבקש מהילדים לתאר ריבוי זה מתוך הפסוקים, ולהגיע עמהם לנקודות הבאות: הארבה עלה בכל גבול מצרים, כיסה את עין הארץ (השמש), אכל את הכל ולא הותיר שום ירק, לפניו ואחריו לא היה ולא יהיה כמוהו.

אנו נזכיר לילדים גם את הנס שהיה עם הרוחות, כדברי האברבנאל, וגם את הנס של הריבוי העצום של הארבה, העולה מהפסוקים.

הקריאה למשה ולאהרן

נאמר בפסוקים ז-ח: "ויאמרו עבדי פרעה אליו... שלח את האנשים... ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה".

במכה זו ישנו דבר נוסף השונה מהמכות הקודמות. בכל המכות פרעה קרא למשה לאחר המכה, ואילו כאן עבדי פרעה פונים אליו שישלח את בני ישראל ופרעה נענה להם וקורא למשה ולאהרן לפני בא המכה. על שוני זה עמד האברבנאל:

"לפי שמן המכה הזאת והלאה התחילו פרעה ועבדיו ליראה מהשם הנכבד וממכותיו כמרם תבאנה, מה שלא היה בשאר המכות שעברו, כי לא היה מרגיש במכה אלא אחרי בואה... ומכאן ואילך תמיד היה פרעה משתדל להפיק רצון [לרצות את] משה ולתת פשרה עמו על דבר השליחות".

בפסוק ט מופיעה תשובת משה לפרעה: "ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך...". כאן נציין את האומץ של משה להשיב לפרעה תשובה מוחלטת ללא פשרות, שכולם ילכו כולל הצאן והבקר, למרות שהוא מבין שתשובתו עלולה להכעיס את פרעה.

תיאור המכה

בפסוקים י"ד-ט"ו מתארת התורה את מכת הארבה בקצרה וללא פירוט. על כן, גם אנו נתאר מכה זו בקצרה, כפי שעשינו במכות הקודמות. נדגיש את כובד המכה, אשר ממנה נפגע כל יבול מצרים עד שלא נותר למצרים תבואה ופירות למאכל. בכך ניתן לילדים תחושה שה' דן את המצרים כפי שהבטיח והענישם בעונש קשה. גם במכה זו נראה כיצד היה העונש **מידה כנגד מידה** – המצרים פגעו בחייהם של בני ישראל והחלישו אותם בעבודה קשה, לכן ה' פגע במחייתם והחלישם.

העובר על בני ישראל

נתייחס בתיאור המכה לנס ההבדלה בין ארץ מצרים לארץ גושן. נספר כיצד ה' הוליד ברוח את הארבה אל ארץ מצרים, ועצר אותה בדיוק על גבול ארץ גושן, וכדברי **האברבנאל**: "ומאשר אמר [בפסוק יב] **ב' פעמים 'על ארץ מצרים', נראה שבא ללמדנו שבארץ גושן לא עלה הארבה...**"

מסתבר שכאשר עמדו בני ישראל על גבול ארץ גושן היו יכולים לראות פלא זה בעיניהם: המון ארבה הנמצא על צמחיהם של המצרים, רוחות חזקות וחשכה גדולה על ארץ מצרים – בעקבות כיסוי הארבה את השמש, ואילו בארץ גושן אור גדול, שקט ושלוה.

דברי פרעה למשה ואהרן

נאמר בפסוק טז: "וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי לה' אלקיכם ולכם".

כבר במכת דם, בה נאמר לפרעה "בזאת תדע כי אני ה'" (ז, יז), עולה כי חלק ממטרת המכות היא להביא את פרעה להכרה במציאות ה', זאת לאחר שאמר "מי ה' אשר אשמע בקלו... לא ידעתי את ה'..." (ה, ב). כעת, אחרי בא הארבה, ניכר השינוי הגדול שהתחולל אצל פרעה והוא מודה בפיו שחטא גם כלפי ה' וגם כלפי ישראל, בכך שהחזיקם בארצו והעבידם עבודת פרך.

נדגיש שפרעה היה מוכן לשלח את העם מכח הודאתו בחטאו, אולם ה' חיזק את לבו והוסיף לתת לו מכות כדי למצות עמו את הדין על רשעתו, כדברי הרמב"ם (הלכות תשובה ו, ג):

"ואפשר שיהטא אדם חטא גדול או חטאים רבים, עד שיתן הדין לפני דין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו, שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה... לפיכך כתוב בתורה: "ואני אחזק את לב פרעה" – לפי שחטא מעצמו תחילה והרע לישראל הגרים בארצו... נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו..."

הקושי הגדול במכה

בפסוק יז מבקש פרעה: "...והעתירו לה' אלקיכם ויסר מעלי רק את המות הזה".

ניתן לשאול את הילדים שתי שאלות:

א. הרי הארבה כבר השחית ואכל את כל הצומח במצרים, מדוע פרעה ירא ממנו, עד כדי כך שמבקש ממשה ואהרן שיתפללו לה' להסירו?

ב. מדוע הוא קורא לארבה "המות הזה", הרי הארבה לא המית את המצרים?

נאמר לילדים שהסיבה שפרעה ביקש שיסור הארבה היתה בגלל פחדו שהארבה ימשיך ויאכל גם את ענפי העצים ואת גזעם, עד שיחסלם לגמרי, וכדברי הנצי"ב:

"שעדיין לא אכל הארבה אלא עלה האילנות, ובוה לא היה מושחת האילן לגמרי, והיה ירא [פרעה] בהשהותו עוד מעט יאכלו את הקליפה... ולא היה עוד ניתור [נשאר] אילן במצרים".

אפשר להביא גם את דברי האברבנאל, שפרעה חשש שהארבה יכנס לבתים ויחסל גם שם את הכל, וכך כתב: "שיכנסו בבתים וישחיתו הכל...". הסיבה שפרעה קרא לארבה "המות הזה" היתה מפני שהארבה אכל את כל מחייטם של המצרים והם היו עלולים למות ברעב, וכך כתב רבנו אברהם בן הרמב"ם: "מעמו [של פרעה] בזה שמכה זו היא מות, כי היא אברה את יסוד החיים, כלומר את הצמח". כלומר, פרעה קרא לארבה "מות", משום שהארבה כילה במצרים את כל המזון והצומח, שהוא יסוד החיים.

הנס בסילוק הארבה

נאמר בפסוק יט: "...לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים". נדבר עם הילדים על פלא זה של נשיאת הרוח את הארבה בשלוש נקודות: תזמון הרוח, סילוק כל הכמויות האדירות של הארבה ונשיאת הארבה גם ממקומות סבוכים, כמו מתחת לסלעים ומהבתים, עד שלא נשאר אפילו אחד. כך נרשים את הילדים בגודל הנס.

מכת חושך (פסוקים כא-כט)

נאמר בפסוק כא: "ויאמר ה' אל משה נטה ירך על השמים ויהי חשך על ארץ מצרים...".

נסב את תשומת לב הילדים לכך שבמכה זו משה לא מתרה בפרעה, כיון שכבר הזהיר אותו לפני כן פעמיים, במכות ברד וארבה. נזכיר שוב כי משה קיים מיד את ציווי ה', כפי שנאמר בפסוק כב: "ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים...".

הנס במכה

נאמר בפסוקים כב-כג: "ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים. לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים...". נברר עם הילדים מהו הנס העיקרי במכה זו? נפנה את תשומת לבם לכך שבמכה זו מופיעים ביטויים מיוחדים, הבאים ללמדנו שלא מדובר בחושך רגיל: "וימש חשך" (כא) וכן "חשך אפלה" (כב).

נגיע עמהם לשתי נקודות: א. החושך היה גם ביום. ב. החושך היה חזק הרבה יותר מחושך של לילה, עד כדי כך שנאמר בפסוק כג: "לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים...".

נשאל: מדוע לא קמו המצרים ממקומם, הרי בחושך אפשר ללכת? נשיב על כך שלוש תשובות: א. כשיש חושך חזק, לא ניתן לדעת לאן ללכת, וכך כתב אבן עזרא: "כי אנה ילכו בלא אור".

ב. החושך היה מפחיד, וכך כתב בליקוטים (חומש רב פנינים): "שמפני פחד החושך יראו לקום ממקומם".

ג. החושך היה ממשי, עבה כמו קיר, וכך כתב הרמב"ן: "ויתבן שהיה איד [ענן] עב מאד, מורגש שהיה בו כמו ממש, כדברי רבותינו". הרמב"ן מוסיף שהמצרים לא יכלו אפילו להדליק נר: "והיתה מכבה

כל נר, כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות החושך העצום לא יתקיים נר". כלומר, גם האוויר במצרים היה מחניק.

העונש למצרים

לכאורה נראה שחלק מהמכות הקודמות כמו דם, ערוב וברד פגעו במצרים הרבה יותר, אולם באמת מכה זו היתה הקשה מכל קודמותיה. נשאל את הילדים במה, ונגיע למסקנה שמכת חושך היתה קשה יותר ממכות אחרות במספר דברים:

- א. מכה זו שיתקה את חייהם של המצרים לגמרי, שלא קמו ממקומם ולא עשו דבר בשלושת הימים הללו.
- ב. מכה זו גרמה למצרים פחד ובהלה גדולה.
- ג. רבים מהמצרים מתו במכה זו, יותר מאשר בערוב, כי לא אכלו ולא שתו מספר ימים, וגם חלקם מתו מרוב פחד. כך עולה מדברי

הכתב והקבלה:

"באומרו [איוב לד, כו] 'תחת רשעים ספקם במקום רואים' – כי ידבר שם [פסוק זה מדבר] מעונשי מצרים, ואמר: 'הגע ימותו וחצות לילה יגועשו... והפך לילה וידכאו'".

מדבריו עולה כי הפסוק באיוב מדבר על מכת חושך, ושם נאמר כי במקום שבני ישראל רואים, למצרים היה חושך והם מתו. גם במכה זו נראה כיצד העונש שקבלו המצרים היה **מידה כנגד מידה** – כיון שהם שיתקו את חייהם של בני ישראל ולא נתנו להם ללכת בחופשיות, ה' הענישם בכך ששיתק את חייהם.

העובר על בני ישראל

נאמר בפסוק כג: "...ולכל בני ישראל היה אור במושבתם". נשאל את הילדים מדוע התורה הזכירה את ההבדלה בין ישראל למצרים במכה זו. ענה על פי דברי הרמב"ן במכת ברד: "שהאוויר שלה [של ארץ גושן]

ושל ארץ מצרים אחד הוא" (טו, כב), ומשום כך היה ראוי שירד ברד גם על ארץ גושן, אך ה' הבדיל בין ארץ גושן לארץ מצרים. נסביר כי כמו בברד כן היה ראוי על פי הטבע גם במכת חושך שיהיה חושך בארץ גושן – ועוד יותר מכך, שהרי גשם וברד יכולים בדרך הטבע לרדת במקום מצומצם בלבד, אך זריחת השמש היא בכל הארץ בבת אחת, אולם ה' עשה נס "...ולכל בני ישראל היה אור במושבתם". נביא את דברי אור החיים על פסוק זה, שכתב: "שכל אחד ואחד מישראל שהיה הולך לבית המצרי היה לו אור...", כלומר גם בארץ מצרים היה אור לבני ישראל.

מסתבר שבני ישראל ידעו על המכה כי ראו מארץ גושן את החושך שהיה בארץ מצרים, ואלו שהתהלכו בתוך מצרים ודאי ראו. מתוך כך נדבר על השמחה שלהם באור ובכך שהמצרים מקבלים את עונשם, על ההודיה שלהם לה' ועל התחזקותם באמונה.

נביא לילדים את דברי מדרש הגדול על הפסוק: "ולכל בני ישראל היה אור במושבתם", האומר שישראל ישבו ועסקו בתורה. מכיון שבני ישראל עדיין לא קבלו את התורה, מסתבר שכוונת חכמים שעסקו בלימוד האמונה של מציאות ה', גבורתו והשגחתו בעולם, וכן בדברי ההבטחה לאבות ובדברי ה' למשה בסנה ובמהלך המכות, ואולי אף במידות ובדרכי עבודת ה' כפי שקיבלו מהאבות.

על הפסוק "ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים" (כב) ידועים דברי רש"י: "שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת, ומתו בשלשת ימי האפלה, כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הם לוקין כמונו".

נביא דברים אלו בקצרה, כדי לא להאריך בגנותם של ישראל, ונתייחס לשתי נקודות העולות מהם: א. למרבה הצער היו יהודים שמרוב קושי השעבוד והשקיעה בעבודות במצרים לא רצו לצאת ממנה. ב. הקדוש ברוך הוא נפרע מאלו שלא רצו לצאת ממצרים בסתר בזמן מכת חושך, כדי שהמצרים לא יראו במפלתם של ישראל.

פגישת משה ופרעה והאומץ של משה

נאמר בפסוק כד: "ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את ה'..."
נזכיר את הנס שנעשה למשה, שהלך ברחובות החשוכים של מצרים
ולו היה אור.

נאמר בפסוקים כה-כט: "גם אתה תתן בידנו זבחים ועלת... וגם מקננו
ילך עמנו לא תשאיר פרסה... כן דברת לא אסף עוד ראות פניך".

בפסוקים אלו אנו נפגשים בשיא אומץ הלב של משה. נבקש
מהילדים להעלות את הדברים העולים מהפסוקים ומורים על אומץ
לבו של משה, ונציין שלוש נקודות:

א. "גם אתה תתן בידנו זבחים" – פרעה לא הסכים שבני ישראל יקחו
עמם את הצאן, ומשה סתר את דבריו ואמר לו בבטחון שלא רק
שבני ישראל יקחו עמם צאן, אלא אף הוא עצמו יתן להם צאן
משלו.

ב. "לא תשאיר פרסה" – משה לא פחד מפרעה ולא וויתר על דבר,
אפילו על פרסת כבש.

ג. המשפט הנועז ביותר: "ויאמר משה כן דברת לא אסף עוד ראות
פניך" – בדבריו אלו משה מראה כי אינו נבהל כלל מאיום פרעה.

פרק יא

בפרקנו שני נושאים עיקריים:

1. נבואת משה בארמון פרעה
2. הודעת משה על מכת בכורות

נבואת משה בארמון פרעה (פסוקים א-ג)

משה מתנבא בתוך ארמון פרעה

נאמר בפסוק א: "ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד אביא אל פרעה...". נראה לילדים מתוך הפסוקים, שנבואה זו נאמרה למשה בתוך ארמונו של פרעה, שהרי בפסוק הקודם, בסוף פרק י', אמר משה שלא יוסיף לראות עוד את פני פרעה, ואילו רק בפסוק ח' נאמר שמשה יצא מפרעה.

וכך כתב רש"י על פי המדרש: "בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו, שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו" (ד).

הרמב"ן הביא את דברי חכמינו ז"ל:

"כביכול נכנס [ה'] בפלטרין [בארמון] של פרעה בשביל [בגלל] משה שאמר: 'לא אוסיף עוד ראות פניך - שלא ימצא [משה] בדאי [שקרן], ואתה מוצא שלא דבר הקב"ה עם משה בביתו של פרעה אלא אותה שעה. מניין? - בצאתי את העיר...".

מדברי הרמב"ן נלמד על הכבוד הגדול שנתן ה' למשה בכך שהתגלה אליו אף במקום טומאה, בארמונו של מלך מצרים, ובלבד שלא יעבור

משה על דבריו לפרעה. ועוד למדנו מכאן על אהבת ה' לעמו, שבשביל ישראל ה' שוכן עמם בתוך טומאתם.

בטחונו של משה בה'

נדגיש גם את בטחונו של משה בה'. זה עתה אמר לו פרעה בכעס "לך מעלי", ומשה לא נבהל ולא מפחד, עומד בארמון פרעה ושומע את דברי ה' בנחת. לאחר מכן משה עומד בעוז מול פרעה ועבדיו ואומר את הדברים הקשים ביותר שאמר עד כה: "ומת כל בכור בארץ מצרים...". וכך כתב הנצי"ב: "שגם אזהרה זו, להגיד לפרעה כי ימות בנו הנכור הוא מופת בפני עצמו [שלא פחד משה]".

נעלה את השאלה: מדוע פרעה לא ציווה את עבדיו שיפגעו במשה? נסביר שה' הפיל פחדו עליהם (וכדברי האבן עזרא (ז, א), שמשה היה נראה לפרעה כמלאך ה'). מסתבר שגם אומץ לבו של משה ועמידתו האיתנה והתקיפה הרתיעו את פרעה והסובבים אותו.

הציווי על שאילת כלי כסף וזהב

נאמר בפסוק ב: "דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו... כלי כסף וכלי זהב".

נזכיר לילדים את דברי ה' לאברהם בברית בין הבתרים: "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (בראשית טו, יד), ונסביר שה' מבקש ממשה לדבר עם העם שישאלו כלים מהמצרים, כדי לקיים את הבטחתו לאברהם, לכן נאמר "דבר נא" – בלשון בקשה.

נאמר בפסוק ג: "ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים".

נשאל מהו חן שנתן ה'?

לא נוכל לפרש: חן ההשאלה, שהסכימו המצרים להשאיל לישראל, מפני שכאן עדיין לא יצאו ישראל ממצרים ולא ביקשו כלים מהמצרים,

אלא הכוונה ליחס של כבוד שנהגו המצרים בבני ישראל. וכך כתב הרמב"ן:

"שלא היו אנשי מצרים שונאים אותם [את בני ישראל] על המכות, אבל [אלא] מוסיפים בהם אהבה ונושאים הן ביניהם לאמור אנחנו הרשעים גם עושים חמם, וראוי שיחונן אתכם האלקים".

מדברי הרמב"ן אנו רואים כיצד ה' קיים את הבטחתו למשה בסנה, וכפי שכתב האבן עזרא: "ספר הכתוב, כי ה' קיים מה שהבטיח למשה: "ונתתי את חן העם הזה" (ג, כא).

לאור דברים אלו נספר לילדים שה' פתח את לבם של המצרים להכיר ברשעותם ולאהוב את בני ישראל, עד כדי כך שהמצרים אמרו לבני ישראל 'ראויים אתם לגאולה'. נציין כי דבר זה אינו כדרך הטבע, שכן באופן פשוט המצרים היו צריכים לשנוא את ישראל, שהרי בגללם הם סבלו מכות רבות וקשות.

"גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם"

כאן הכתוב מביא סיבה נוספת לכך שהמצרים מוכנים להשאיל לישראל כלים: הכבוד הגדול שרכשו המצרים למשה. אפשר לשאול את הילדים אלו דברים הביאו את המצרים להעריך את משה רבנו.

הודעת משה על מכת בכורות (פסוקים ד-י)

נאמר בפסוק ד: "ויאמר משה כה אמר ה'...". נשים לב כי בדברי ה' למשה, המופיעים בפסוק א', לא נזכרה מכת הבכורות (רק נאמר "עוד נגע אחד"), ובפסוק זה משה מגלה למה התכוון ה'.

”כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים”

נציין בפני הילדים שבמכה זו ה' אומר שהוא בעצמו יצא להכות את המצרים, ולא יתן דבר זה לשום שליח לעשותו. וכך כתב רש"י בספר דברי הימים א' (יז, כא):

”ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר הלך האלקים לפדות לו עם' – ממה הם מיוחדים מכל העמים? מזה אשר הלך אלקים בעצמו לפדות לו לעם, כמו שכתוב 'אני יוצא בתוך מצרים', מזה אנו מיוחדים שלא עשה זה לשום אומה בעולם.”

נאמר בפסוק ה': ”ומת כל בכור בארץ מצרים...”

עיקר הנס במכת בכורות היה בכך שה' הכה בלילה אחד את כל אלפי הבכורים שהיו במצרים, כולל בכורות כל העמים אשר היו במצרים וכולל הבהמות, והתורה מדגישה זאת במילה ”כל”. בנס זה הראה ה' לכל העולם את השלטון האלקי בנשמות בני האדם. נוסף, שגודל הנס ניכר בשני דברים נוספים: א. כל הבכורים מתו ברגע אחד. ב. היתה הבחנה ברורה בין הבכורות לשאר הילדים, בתוך משפחות מצרים.

נשאל את הילדים: מדוע מתו דוקא הבכורות? נענה בפשטות, מפני שהבכורות הם החשובים ביותר, וגם כדי להפלות בין מצרים לישראל, כמו שכתוב ”למען תדעון אשר יפלה הבין מצרים ובין ישראל” (ז).

”עד בכור השפחה אשר אחר הרחים...”

נביא את דברי רש"י בשם חכמינו ז"ל: ”למה לקו בני השפחות? שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם”.

כלומר, לא רק המצרים עצמם העבידו את בני ישראל אלא אפילו בני השפחות היו מעבידים אותם. דבר זה מלמדנו על מצבם השפל של ישראל בעבודתם במצרים, עד כדי כך שגם עבדים משלו בהם, וכן על מידת הדין והצדק האלקי המעניש את כל אלה ששעבדו את בני ישראל.

נאמר בפסוק ו: "והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים...".

בכל המכות התורה לא תיארה צעקות של המצרים, מלבד מכה זו. דבר זה נכתב בתורה כדי להורות על חוזק המכה, שהיא המכה הקשה ביותר.

נאמר בפסוק ז: "ולכל בני ישראל לא יחרץ קלב לשנו...".

יחרץ – ינענע לשונו לנבוח.

במכה זו מוזכרת בצורה בולטת מעלתם של ישראל בין כל הברואים, שהרי התורה מדגישה שבמכת בכורות יהיה נס שאפילו החיות, שאין בהן דעת, יבחינו מי הם בני ישראל ויתנו להם כבוד. כלומר, למרות טבעם של הכלבים לנבוח כאשר אנשים מסתובבים לידם, ביציאת מצרים עם שלם ישכים ללכת והכלבים לא ינבחו.

האחווה הגדולה בין משה ואהרן

נאמר בפסוק י: "ומשה ואהרן עשו את כל המפתים האלה לפני פרעה...".

נשאל את הילדים: מדוע כתוב שמשה ואהרן עשו את כל המופתים, הרי לא את כל המופתים עשו שניהם – היו מופתים שעשה אהרן, כמו הדם, והיו כאלה שעשה משה, כמו הברד? נשמע את תשובותיהם ולאחר מכן נסביר שכל מכה שעשה אחד מהם, חברו היה עמו בעצה אחת ובלב אחד, ונחשב הדבר כאילו שניהם עשו אותה יחדיו. וכך כתב הספורנו (ט):

"רצה שתהיה מצוותו זאת לישראל על ידי משה ואהרן יחדיו כמו שהשתדלו יחדיו להשיב את מצרים בתשובה ולהורות את בני ישראל, כדי שיוכזו שניהם יחד להוציא לפועל את פרי מעלת ההשתדלות".

מפסוק זה נראה לילדים את האחווה הגדולה שהיתה בין משה ואהרן.

פרק יב

בפרקנו שבעה נושאים עיקריים:

1. ציווי ה' למשה על קרבן הפסח במצרים
2. מצוות חג המצות לדורות
3. מצוות פסח מצרים
4. מכת בכורות
5. ההכנות לקראת היציאה
6. יציאת מצרים
7. הלכות הפסח

ציווי ה' למשה על קרבן הפסח במצרים (פסוקים א-ג)

נאמר בפסוק א: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר".

אנו רואים כי מצוות לקיחת קרבן הפסח נאמרה למשה ואהרן יחדיו. נביא לילדים את דברי רש"י על פסוק זה: "בשביל שאהרן עשה וזרה במופתים כמשה, חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור".

מדברי רש"י אנו לומדים שהקדוש ברוך הוא גומל טוב לעושים רצונו, וכיון שאהרן התאמץ במכות כמו משה, על כן במצוה הראשונה שניתנה לישראל ה' כיבדו ושיתפו - אהרן שמסר נפשו למען עם ישראל זכה גם ללמדם תורה.

חשיבותו של חודש ניסן

נאמר בפסוק ב: "החדש הזה לכם ראש חדשים..."

בפסוק זה נעסוק בחודש ניסן, שזהו נושא הפסוק על פי פשוטו של מקרא.

נדבר עם הילדים בעיקר על חשיבותו של חודש ניסן, שקבעו הקדוש ברוך הוא להיות ראש וראשון לכל החודשים, מפני שבו גאלנו ממצרים. וכך כתב רש"י:

"ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, על חודש ניסן אמר לו: זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים, שיהא אייר קרוי שני, סיון שלישי".

בהזדמנות זו נדגיש את החשיבות של יציאת מצרים וגאולתם של ישראל, שהרי החודש בו יצאו ישראל ממצרים נקבע לחודש הראשון ממנו מתחיל מניין כל החודשים.

חכמינו ז"ל לומדים מפסוק זה את המצוה הראשונה בתורה, מצוות קידוש החודש. זוהי מצוות עשה המוטלת על בית הדין, ונעשית על ידי עדים שראו את הלבנה בחידושה ומעידים על כך בבית דין, וכך נקבע ראש חודש. מעבר לכך לא נרחיב יותר בנושא זה, מפני שהענין המרכזי בפרק הוא מצוות קרבן הפסח.

עם זאת, נדגיש בפני הילדים שכעת, אחרי לימוד חומש בראשית וחלק מחומש שמות, אנו זוכים להתחיל להפגש עם המצוות, וזו המצוה הראשונה בה נצטוו ישראל כעם, וכדברי רש"י הראשון על התורה (בראשית א, א): "אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ'החדש הזה לכם' שהוא מצווה ראשונה שנצטוו בה ישראל...".

נזכיר גם שבמצוה זו מתגלית חשיבותם הגדולה של ישראל, שהם אלו הקובעים מתי יהיה ראש חודש ומתי יחולו החגים.

מסירות הנפש של בני ישראל בקיום מצוות לקיחת השה

נאמר בפסוק ג: "דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית".

כהקדמה לנושא קרבן הפסח, נלמד את הילדים שהשה היה האליל של מצרים, ובני ישראל נדרשו לגלות אומץ רב ולעשות מעשים הכרוכים בסכנה של ממש, בקחתם את השה כדי לשוחטו.

נבקש מהילדים לקרוא את הפסוקים ולמצוא היכן רואים בפסוקים מעשים המלמדים על אומץ לבם של בני ישראל. נגיע יחד איתם למעשים הבאים:

א) לקיחת השה מצאנם או קנייתו ומשיכתו ברחובות מצרים והבאתו לביתם (ג).

ב) שמירת השה בביתם במשך ארבעה ימים (ו).

ג) שחיטת השה ביום ארבעה עשר, לעיני המצרים (כמבואר להלן) (ו).

ד) נתינת דם השה על שתי המזוזות ועל משקוף בתיהם (ז).

ה) צליית השה ואכילתו בליל חמשה עשר בניסן (ח).

נבקש מהילדים להעלות את התכונות שנדרשו בני ישראל לגלות במעשים אלו, והם: אמונה ובטחון בה', ציות לדבר ה' ומתוך כך אומץ וגבורה עד כדי מסירות נפש.

האומץ שנדרשו בני ישראל לגלות היה גדול במיוחד, מפני שבמעשיהם אלו ביטאו בני ישראל את חוסר החשיבות והערך לאלילי המצרים. בני ישראל ידעו שעל ידי זה יעוררו את זעמם של המצרים, אך לא פחדו מהם, למרות שעדין הם היו אדונייהם. הם קבלו כח לעשות זאת מאמונתם השלמה שה' הוא מלכם ואלקיהם, הוא בחר בהם ועשה למענם את כל המופתים, ועל כן הם מוכנים למסור את נפשם כדי לקיים מצוותו.

וכך מובא ב**בליקוטים** (חומש רב פנינים):

"ולשון 'משבו', משמע שישראל ימשכו את המלה ויסחבנהו ברחובות קריה בבזיון וקלון עד הביאהו לביתו בקולי קולות, ולא ייראו מהמצרים הרואים אותם פן יקומו עליהם להכותם הכה ופצוץ. והב' – יותר על כן היא השחיטה, ששחיטת הפסח היה נעשה בכנופיא גדולה משפחות משפחות בשוקי מצרים, והיו המצרים רואים שישראל שוחטים אלהיהם לעיניהם בלי שום פחד ומורא. והג' האחרון – הכביד. כי לא די כל זה, אלא אחרי כן בשעת אכלם אותו, ובהיותם נושכים את בשרו, יפרסמו זה לכליון

עיניהם ולדאבון נפש בתת מדמו על המשקוף ומזוזות הבית לעיני כל עובר... להודיע כי שם בתוך הבית חותכים עתה לחתיכי חתיכות את אלהיהם ונושכים אותו ואוכלים את בשרו. היתכן לא ינתקו מורשי לבנם להקהל ולעמוד בפחי נפש ולכנום בחרבות ורמחים אל תוך בתי היהודים לעשות בהם נקמה... ועם כל זה לא יבנם בלב הישראלי מורך כלל מזה. הוא ודאי אות נפלא על השלמת תשובתו והדבקו בו יתברך והיותו כופר בעבודה זרה".

נדגיש לתלמידים שפסוקים אלו עוסקים בציווי ה' על לקיחת הקרבן ושחיטתו, ולא בקיום הציווי על ידי בני ישראל. קיום זה נאמר בהמשך הפרק, בפסוק ל"ג: "וילכו ויעשו בני ישראל...". בפסוקים כאן נדבר יותר על דרישת ה' לגלות אומץ לב ולקיים דברו. בעצם דרישת ה' אנו רואים שה' ידע את אמונתם הגדולה של בני ישראל ושהם יקיימו את הציווי, על אף הקושי והסכנה שבו. נאמר לילדים שבסוף הפרק נראה כיצד קיימו ישראל את ציווי ה' במסירות נפש גדולה.

מצוות אכילת הפסח צלי אש

נאמר בפסוק ד: "ואם ימעט הבית מהיות משה". כלומר אם יהיו בבית מעט אנשים שלא יספיקו באכילתם לגמור את השה, אזי "ולקח הוא ושכנו הקרב...". נפנה את תשומת לבם של הילדים לכך שבפסוק זה נאמר "הוא ושכנו". על אף שקודם למדנו שפסח מצרים נאכל בתוך המשפחה, כאן אנו רואים שהתורה נתנה לאנשים מועטים שלא יכלו לאכול את השה לבדם, להצטרף למשפחה אחרת. כאן נדבר על האכילה המשותפת של שתי משפחות קטנות, ועל האהבה שהיתה ביניהם כאילו הן משפחה אחת המוכנה ליציאה ממצרים. התורה מצווה לאכול את בשר הפסח צלי, שנאמר: "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש...".

מדוע ציוותה התורה לאכול את בשר הפסח דווקא צלי ואסרה את המבושלים?

נביא את הסברו של הרמב"ם (מורה נבוכים ג, מו):

"אבל הדינים המיוחדים בפסח והם שנאכל צלי אש בלבד ובכית אחד ועצם לא תשברו בו, הם כולם מעמם פשוט, כי כשם שהמצה למהירות, כך הצלי למהירות ואין שם שהות לעשות ממעמים ולתקן תבשילים... והיתה המטרה לפעול בחיפזון ובמהירות שמא יתאחר אחד ויפסיד את היציאה בקהל בני-אדם..."

כלומר, התורה רצתה שבני ישראל לא יתעכבו בבישול ויאחרו את היציאה של כל ישראל יחדיו.

נביא לילדים גם את הסברו השונה של ספר החינוך (מצוות עשה ז), לפיו אכילת הצלי אינה בגלל החיפזון, אלא אדרבא צלי הוא מאכל מלכים, ואנחנו צריכים להרגיש כמלכים כיון שהגיע זמן חירותנו, וכך כתב:

"וזהו שנצטוינו לאכול צלי דוקא, לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי. לפי שהוא טוב ומוטעם... ואנו שאוכלים הפסח לזכרון שיצאנו לחירות להיות ממלכת כהנים ועם קדוש, ראוי ודאי לנו להתנהג באכילתו דרך חירות ושרות".

עיסוק בטעמי המצוות

לעומת הציווי על אכילת הפסח צלי, בו נעסוק בטעם המצוה, במצוות רבות לא נסביר מדוע ציוונו ה' לעשותם כך וכך. במצוה בה הטעם עולה מכל ענין הפרק נביא את הטעם, כמו במצוות צליית הבשר שהטעם עולה מהפרק המדבר על החיפזון והציפיה לקראת היציאה ממצרים, וכך במצוות נוספות בהן הטעם עולה מן הפסוקים, זאת לעומת מצוות רבות בהן אין הטעם עולה מן הפסוקים, ועל כן נעדיף להשאירן כחוק.

באופן עקרוני, בלימוד עם ילדים, נבנה את הלימוד על הסברים וטעמים המתיישבים על לב הילד, כמובן לאור דברי חכמינו ז"ל ודברי מפרשי התורה. יחד עם זאת, לעתים נשמיע לילדים שהתורה היא חוק וגזירת ה' הנעלים מבינתו של האדם, ובכך נחנכם למידת העונה כלפי ה' ולנכונות לקבל מצוותיו, גם כאשר איננו מבינים אותם.

יסוד זה עולה מתוך דבריו של **ספר החינוך** (מצוה קיז) המסביר במקומות רבים מדוע הוא נותן טעמים למצוות:

"...שכוונתי באלו הטעמים שאני כותב להרגיל הנערים ולהטעים להם בתחילת בואם לשמוע דברי ספר כי יש לדברי התורה טעמים ותועלות, ויקבלום על דרך ההרגל שלהם וכפי חולשת שכלם, ואל יהיו להם המצוות בתחילה כדבר הספר החתום, פן יבעטו בהם מתוך כך בנעדרתם ויניחום לעולם וילכו בהבל..."

מצוות אכילת מרור

נאמר **בפסוק ח**: "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלהו".

נעסוק בשאלה מדוע נצטוו בני ישראל לאכול מרור בלילה של גאולה ושמחה?

נענה שאכילת המרור מזכירה לבני ישראל את השעבוד המר שהיה במצרים, כמו שאמרו חכמינו ז"ל **בגמרא**: "מרור על שום שמרדו המצרים את חיי אבותינו במצרים" (מסכת פסחים פ"י, מ"ה). זכרון זה יעורר ביתר שאת את ההודאה של בני ישראל לה' על גאולתם.

הבטחון בה' המתגלה באופן האכילה

נאמר בפסוק יא: "וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים..."

בפסוק זה נדבר על דרישת ה' מבני ישראל להאמין ולבטוח בו שהוא יוציאם ממצרים באותו יום.

ניתן לילדים להסביר מדוע יש כאן דרישה גדולה, ונכוונם לתשובה שבני ישראל היו עדיין כלואים במצרים תחת יד פרעה שהכביד את לבו שוב ושוב, והם היו צריכים להאמין בה' שיעשה מופת גדול שעדיין לא היה כמותו, שיכריע את פרעה.

וכך מובא בספורנו: "מזומנים לדרך... להורות על בטחון בלתי מסופק בה' יתברך בהיותם מכינים עצמם לדרך, בעודם בבית הכלא".

אהבת ה' לעמו

נאמר בפסוק יב: "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור... ובכל אלקי מצרים אעשה שפטים אני ה'".

נביא לילדים את דברי חכמינו ז"ל בהגדה של פסח: "ועברתי" – אני ולא מלאך, "והכיתי" – אני ולא שרף, "אני ה'" – אני הוא ולא אחר. הילדים יכולים לראות באופן ברור כיצד דרשה זו עולה ממילות הפסוק.

כשנקרא פסוק זה, ניתן לילדים תחושה חזקה, שהכאתם של בכורות המצרים וגאולתם של ישראל הוא דבר שהוא בינינו לבין ה' אלקינו, ואין מקום לשום שליח להתעסק בזה.

כבר הבאנו בתחילת פרק י"א את דברי רש"י בספר דברי הימים א':

"ומי בעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר הלך האלקים לפדות לו עם' – ממה הם מיוחדים מכל העמים? מזה אשר הלך אלקים בעצמו לפדות לו לעם, כמו שכתוב 'אני יוצא בתוך מצרים', מזה אנו מיוחדים שלא עשה זה לשום אומה בעולם".

והמהר"ל בספרו גבורות ה' (פרק נה) כתב:

"כיוון שה' יתברך בעצמו רצה בישראל שיהיה ישראל לו לעם, להיות יוצאים מרשותם של מצרים להיות לו יתברך לעבדים, ודבר שהוא מיוחד לו יתברך ראוי שיהיה ה' יתברך הפועל...".

לא נדון בשאלה מדוע הכה ה' בעצמו ולא נתן לשליח להכות, כיון שדיון כזה יוצר רושם שדבר זה טעון בירור, אך מגמתנו היא הפוכה – להרשים את הילדים שהכאת ה' בעצמו את בכורות מצרים ברורה, ונובעת מהקשר המיוחד שבין בני ישראל לה', ובחירתם על ידו לעם סגולה.

אות הדם

נאמר בפסוק יג: "והיה הדם לכם לאת על הבתים... וראיתי את הדם ופסחתי עליכם".

על פסוק זה ידועה השאלה מדוע בני ישראל היו צריכים לתת את הדם של קרבן פסח לאות על הבתים, הרי ה' יודע היכן גר ישראל והיכן גר מצרי.

נביא את דבריו של רש"י שכתב: "הכל גלוי לפניו, אלא אמר הקדוש ברוך הוא נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצוותי, ופוסח אני עליכם". כלומר, ה' יתבונן בדם שעל הבתים, כדי לראות שבני ישראל מקיימים מצוותו, ובזכות קיום המצוות יפסח עליהם.

נדבר על זכות זו, שאיננה רק זכות קיום המצוה של נתינת הדם, אלא כוללת את כל מסירות הנפש של בני ישראל, החל במשיכת השה ברחובות מצרים, דרך שחיטתו לעיני המצרים ועד נתינת דמו על המשקוף.

וכך כתב בליקוטים (חומש רב פנינים):

"וזהו פרוש הכתוב: 'והיה הדם לכם לאת' – דהיינו שהוא אות לכם על טוב כוונתכם ויושר לבבכם עם אלקיכם, וזה יעורר את הקב"ה לרחם עליכם שלא יהיה בכם נגף למשחית...".

מצוות חג המצות לדורות (פסוקים יד-כ)

נבקש מהילדים לקרוא את פסוקים יד'-כ' ונסכם עמם את המצוות העולות מן הפסוקים:

- א) מצוה לחגוג את יום יציאת מצרים לדורות (יד).
- ב) מצוה להשבית שאור וחמץ ביום ארבעה עשר (טו).
- ג) מצוה לקדש את היום הראשון והיום השביעי ולשבות בהם ממלאכה (טז).
- ד) מצוה לאכול מצה בפסח (עיקר המצוה בליל טו) (יח).
- ה) איסור שימצא שאור וחמץ ברשותנו כל שבעת ימי הפסח (יט).
- ו) איסור לאכול חמץ כל שבעת ימי הפסח (כ).

נלמד עם הילדים את עיקרי ההלכות שדרשו חכמים מפסוקים אלו, כמו: כיצד משביתים את החמץ, מהי מלאכת אוכל נפש המותרת בחג הראשון והשביעי, איך שומרים על המצות, מהו הזמן שחייבים לאכול בו מצה, היכן אסור שימצא שאור וכו'.

נעסוק במכנה המשותף שישנו לכל המצוות הללו, והוא: זכירה לדורות של הנסים הגדולים שעשה לנו ה' ביציאת מצרים. וכמו שכתב **ספר החינוך** (מצוה ה) במצוות אכילת קרבן הפסח: "כדי שיזכרו היהודים לעולם הנסים הגדולים שעשה להם השם יתברך ביציאת מצרים".

טעם זה כתב ספר החינוך גם במצוות נוספות הנוהגות בפסח, כמו מצוות אכילת מצה, המחיה בקרבנו את יציאת מצרים ואת החיפזון בו הוציא אותנו ה' משם, ומצוות השבתת חמץ ואיסור אכילתו והימצאותו, המחזקים בנו את זכירת יציאת מצרים וזכירת חסדי ה'. בענין האיסור לא לעשות מלאכה בחג, כתב **ספר החינוך** (מצוה רחצ) בפרשת אמור:

"כדי שיזכרו ישראל הנסים הגדולים שעשה השם להם ולאבותיהם וידברו בם ויודיעום לבניהם ולבני בניהם, כי מתוך השביתה מעסקי העולם יהיו פנויים לעסוק בזה...".

לאור כל זאת נדבר עם הילדים על החשיבות הרבה שישנה לזכירת נסי יציאת מצרים לדורות.
זכירת הנסים מביאה אותנו להכיר בגדלות ה' וממשלתו בעולמו, באהבתו ובדאגתו לעמו, והיא מחזקת את אמונתנו ומגדילה את אהבת ה' שבלבנו. מתוך כך נודה לה' על כל טובותיו ונבוא לקיים מצוותיו וחוקותיו בשמחה.

מצוות פסח מצרים (פסוקים כא-כח)

נאמר בפסוק כא: "ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם..."

משה קרא לזקנים וציוה אותם לקיים את דברי ה' – הדברים שנאמרו בפרקנו בפסוקים ג'-כ'.

נבקש מהילדים למצוא מספר הבדלים בין הדברים שאמר משה לזקנים לבין הדברים שאמר לו ה' בתחילת הפרק, ונראה שמשה לכאורה השמיט את רוב הדברים שנאמרו לו, ואף הוסיף את הדברים הבאים:

- א. עצם הדיבור של משה עם הזקנים.
- ב. לקיחת אגודת אזוב וטבילתה בדם.
- ג. האזהרה לא לצאת מפתח הבית עד הבוקר.
- ד. שאלת הבנים והתשובה הניתנת להם.

נעסוק בשאלה: איך משה, עבד ה', שינה לכאורה מדברי ה'. וכך שאל **האברבנאל**:

"שיקשה מאד, למה לא זכר [לא אמר] משה המצוה הזאת בכל חלקיה כמו שקבלה מהשם, וזכר ממנה חלקים והשמיט חלקים... כי בידוע שלא יעבור על דברי ה', ואם ה' אלקים דיבר, מי לא ינבא?"

נשיב על כך שתי תשובות שכתבו הראשונים:

א. **תשובת הרמב"ן**: משה קיצר, וכך כתב:

"הפרשה הזו תקצר כאשר ציוה ה' אותנו בפרשה של מעלה, כי בידוע שאמר להם משה לישראל הכל בפרט... כי קרא משה לכל זקני ישראל והם אספו אליו כל העם..."

ומצד שני, גם הדברים שהוסיף משה נאמרו לו מפי ה', אף על פי שלא נזכרו למעלה, וכמו שכתב הרמב"ן במכת ארבה:

"והנה הודיע הקב"ה עתה למשה מכת הארבה... כי מה מעם בא אל פרעה, כי לא יאמר לו כלום, ולא נזכר רק בדברי משה אל פרעה, כי הכתוב קצר בזה" (י, ב).

ב. **תשובת האברבנאל**: משה אמר לכל ישראל את כל דברי ה' באותו יום שנצטווה, הוא יום א' בניסן, ופעם שניה אמר לזקנים פרשה זו, וכך כתב:

"שהם יודו במצוה הזאת מהפסח והם יתחילו ראשונה בלקיחתו ובשחיטתו... שהם היו הדברים היותר מסוכנים, ולכן חשש משה אולי יהיה בעיני העם קשה לעשות הדברים האלה... שהנוגע בשה אחד כנוגע בבת עיניו של מול מלה ואחת דתו להמית... אולי יקנאו המצריים באיש ישראל העושה כן וקנאין פוגעין בו... ולכן כדי לתת להם אומץ לב בדבר, ציוה לזקנים משכו וקחו לכם... כדי שהמון עם ישראל יראו הזקנים עושים כן, וכן יעשו גם הם. כי העם תמיד נמשך במעשיו בדרך הגדולים..."

בני ישראל עושים את מצוות ה'

נאמר בפסוק כח: "וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואהרן בן עשו".

נדגיש פסוק זה מפני שהוא מדבר בשבחם של ישראל, וכמו שאמרו חכמינו ז"ל **במדרש** (ויקרא רבה ב, ה):

"אמר רבי יהודה בר סימון... כך אמר לו הקב"ה למשה: כל מה שאתה יכול לשבח את ישראל – שבח! לגדלן ולפארן – פאר! למה? שאני עתיד להתפאר בהם, שנאמר (ישעיה מט): ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר".

על ידי הרחבה בעניין זה, ניתן מקום חשוב לשבחם של ישראל בלבם של הילדים.

נשאל את הילדים אלו נקודות ניתן ללמוד מפסוק זה בשבח בני ישראל ונגיע לדברים הבאים:

- א) שקבלו על עצמם ברצון ובאהבה את מצוות ה'.
- ב) שגילו אומץ לב לעשות מעשה שמסכן את חייהם.
- ג) שעשו את דברי ה' בזריזות.
- ד) שעשו את המצוה, על כל חלקיה, בשלמות.

לאחר מכן נשאל היכן רואים נקודות אלו בתוך הפסוק, ונשיב:
קבלת דברי ה' ברצון ובאהבה – נלמדת מהמילה "וילכו", וכן כתב רש"י: "וכי כבר עשו, והלא מראש חודש נאמר להם? אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו".

גילוי אומץ לב לעשות מעשה המסכן את חייהם – נלמד מהמילה "ויעשו", שלמרות הסכנה בלקיחת אלהי מצרים לעיני כל, קשירתם ושחיטתם, בני ישראל עשו זאת, בדיוק כפי שצויה ה'.

העשיה בזריזות – נלמדת מהמילים "כן עשו", וכן כתוב בתרגום יונתן **בן עוזיאל**: "היבדין איזודרוזו ועבדו [כך הזדרזו ועשו]", ואפשר ללמוד זאת גם מהמילה "וילכו". נביא גם את דברי רש"י: "אף ההליכה מנה הכתוב, ליתן שבר להליכה ושבר לעשיה".

עשיית המצוה בשלמות – נביא את דברי רש"י: "להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו [חסרו] דבר מכל מצוות משה ואהרן".

שבח זה ניתן ללמוד בשתי דרכים: או מהמילים "כאשר צוה ה'", וכך עולה מדברי רש"י, או מהמילים "בן עשו", וכך הסביר הרמב"ן: "דרשו תחילה, כי הכפל לשבח ישראל שלא שכחו ולא נפל להם דבר מכל אשר אמרו להם".

נציין את דברי הרמב"ן על שבח ישראל שלא שכחו מכל פרטי המצוות, ונשאל: כיצד זכרו כל זאת?

אפשר לומר שהזקנים חזרו על הדברים או שבני ישראל שננו בעצמם, ויתכן לומר שכיון שבני ישראל קבלו את הדברים באהבה וברצון – לא שכחו.

לסיכום ארבע נקודות אלו, נביא את דברי האברבנאל:

"הנה העם כולו שהיו שמה... השתחוו לפניו לאמר אדונינו משה, אין צורך שיעשו זה הזקנים לאמין את לבבינו כי אנחנו נעבור חלוצים וכולנו נקיים את המצווה הזאת... רצונו לומר 'בן עשו', הם מעצמם... כי כולם זריזין מקדימין למצוות... והלכו לעשות את המצוה בכל חלקיה כמו שנצטוו בה... מבלי מורא ופחד מהמצרים".

הדבר המרכזי בנושא זה, מעבר ללימוד הפסוק ושינונו, צריך להיות התיאור החי והחוותי של האמונה והבטחון של בני ישראל בה' והרצון לקיים את כל המצוות שנאמרו להם.

תיאור ליל השימורים

עד עתה דיברנו על גבורת בני ישראל בקיום מצוות לקחת השחיתתו, אך פסוקנו מתייחס גם, ואולי בעיקר, למצוות אכילת הפסח בליל חמשה עשר, יחד עם כל המצוות של הלילה המיוחד – ליל השימורים.

התורה איננה מתארת מה התרחש בבתי בני ישראל באותו לילה, אבל אנו נבקש מהילדים לתאר לנו מה עשו בני ישראל – על פי הציווי בתחילת הפרק. נגיע עמהם לנקודות הבאות:

- א) הישיבה ביחד של כל המשפחה.
- ב) צירוף השכנים במקרה של מעוט אנשים.
- ג) אכילת הפסח צלי.
- ד) הזהירות לא לבשלו ולא לאכלו מעט צלוי.
- ה) הזהירות לא להותיר.
- ו) אכילת המצה והמרור.
- ז) האכילה בחיפזון עם מקל ביד, נעליים ברגליים ומתנים חגורים.
- ח) הזהירות לא לצאת מפתח הבית.

ברור כי אווירה מיוחדת שררה בליל שימורים זה. נעלה מספר נקודות בהן באה לידי ביטוי אווירה זו:

1. **עבודת ה'** – בלילה זה עשו ישראל מעשים המראים כי עבדי ה' הם:
 - א. אכילת הקרבן – באכילה זו הראו בני ישראל שהם עבדי ה' ולא עוד עבדי המצרים, שהרי מסרו נפשם על מצוות ה' באומץ לב, ובלבד לעשות את רצון ה'.
 - ב. גם בזהירות שלא להחסיר דבר בקיום שאר מצוות ה' באותו לילה, ניכרת עבודת ה' של בני ישראל.
2. **אהבה ואחווה בישראל** – הישיבה יחד כל משפחה ומשפחה, אחרי שנים רבות בהן לא היה פנאי לשבת יחד, הוסיפה אהבה ואחווה ביניהם.
3. **האמונה והבטחון בה' שיגאלם** – מדות אלו באו לידי ביטוי בצורת האכילה – בחיפזון, כשהמקלות בידיהם, וכן באכילת הצלי המראה שהם בני חורין כמלכים.

4. **השמחה וההודיה לה'** – אם בכל שנה ושנה עם ישראל חוגג את ליל הסדר בשמחה ובשירה, בהלל ובהודיה, על אחת כמה וכמה שבלי ליל היציאה ממצרים חגגו בני ישראל בשירה גדולה יותר מכל הדורות. וכך נאמר בספר ישעיהו (ל, כט): "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג" – השיר ששרו ישראל במפלת סנחריב, יהיה כמו השיר של ליל פסח במצרים. וכן כתב המצודת דוד שם: "בעת יפלו מחנה סנחריב יהיה לכם שיר, כמו השיר שהיה במצרים בלילה אשר התקדש להיות בו חג והוא ליל פסח". ההודיה לה' התגברה באכילת המרור, כאשר נזכרו בני ישראל בעבודת הפרך ממנה נגאלו, כפי שנאמר בהגדה של פסח: "מרור זה שאנו אוכלים על שום מה? על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים...".

מכת בכורות (כט-לג)

מכת בכורות היא המכה האחרונה בעשרת המכות, והיא היתה קשה מכל קודמותיה והכריעה את פרעה ואת כל מצרים. כאן נתאר את הרגע הגדול בו ה' השלים את הבטחתו לאברהם אבינו "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי" (בראשית טו, יד), ואת הבטחתו למשה "אתה תראה אשר אעשה לפרעה, כי ביד חזקה ישלחם..." (ו, א). בדיוק בחצי הלילה, כפי שה' אמר למשה, יצא ה' בעצמו להכות את המצרים ולהבדיל את ישראל להיות לו לעם.

תיאור המכה ועונשה

נאמר בפסוקים כט-ל: "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים... ותהי צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת". אפילו את המכה הקשה ביותר למצרים הקפידה התורה לתאר בקיצור רב, וכן אנו נתארה בקצרה. הביטוי "צעקה גדולה במצרים" לא נזכר בשום מכה קודמת, והוא ייחודי למכה זו בה מתו כל הבכורות, אלפים רבים בכל מצרים, עד שלא נותר בית שאין שם מת. יחד עם הרושם החזק שנותיר בילדים בענין העונש, נאמר שכל

העונשים שקבלו המצרים עד כה בכל המכות לא גמלו להם על רוע מעשיהם, וכאן במכת בכורות הענישם ה' מכה ניצחת.

נביא את דברי רש"י בשם חכמינו ז"ל על מות בכורי השבי: "שהיו שמחין לאידם [לצרתם] של ישראל". רש"י לא פירש שהיו משעבדים אותם כפי שפרש בבכור השפחה, מפני שבכורות אלו היו שבויים ולא היתה להם שום שררה.

נאמר בפסוק לא: "ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי..."

נשאל את הילדים: הרי משה הודיע לפרעה שלא יוסיף ראות פניו, והרי ראה אותו כאשר דבר פרעה אליו? נענה שלוש תשובות:

(1) פרעה קרא למשה, אבל משה לא ראהו, כפי שכתב הרמב"ן:

"כי במכת הבכורות לא ראהו, כי טעם 'ויקרא למשה ולאהרן' – שהלך עד פתח ביתם וצעק בחושך: קומו צאו מתוך עמי".

(2) משה התכוון שלא יבוא הוא אל פרעה, אבל פרעה יבוא אליו. וכך כתב הרמב"ן בהסברו השני:

"ויתכן שיאמר לא אוסיף עוד ראות פניך בהיכלך, שלא אבוא עוד אני אליך, וכך אמרו באלה שמות רבה: 'איני בא אצלך, אתה בא אצלי'" (וכך כתבו גם האבן עזרא והאברבנאל).

(3) פרעה לא הלך בעצמו, אלא שלח את עבדיו לדבר עמהם ולומר להם שיצאו (ספורנו, ורמב"ן בפירושו השני).

הכניעה הגמורה של פרעה ומצרים

נאמר בפסוקים לא-לב: "...ויאמר קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את ה' כדברכם גם צאנכם... כאשר דברתם".

נדבר עם הילדים על כניעתו המוחלטת של פרעה, שהרי נתן לבני ישראל רשות לצאת מארצו, נוסף על הכניעה הרוחנית שלו, ששמעו

בקול ה' וביטל את אשר אמר בתחלה "מי ה' אשר אשמע בקולו" (ה, ב), וכעת הודה שה' הוא האלקים ושהוא נכנע בפניו כניעה גמורה. במכה זו ראה פרעה את עוצמת כוחו של ה' וממשלתו בארץ. נביא את דברי רש"י כאן:

"הכל כמו שאמרתם ולא כמו שאמרתי אני, בטל – לא אשלח, בטל – מי ומי ההולכים, בטל – דק צאנכם ובקרכם יצגו. גם צאנכם גם בקרכם קחו, מהו כאשר דברתם – גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות".

נאמר בפסוק לג: "ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו כלנו מתים".
אנו רואים כאן שלא רק פרעה אלא כל המצרים הכירו ביד ה' ופחדו ממנה, ועל כן מיהרו לשלחם מן הארץ.

ההכנות לקראת היציאה (פסוקים לד–לו)

את לימוד פסוקים אלו נלווה באווירת שמחה על סיום תקופת השעבוד במצרים וההכנה ליציאה.

מהירות היציאה

נאמר בפסוקים לג–לד: "ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ... וישא העם את בעקו טרם יחמיץ".
נבהיר לילדים עד כמה היה גדול חסדו של ה' לעמו, שהוציאים ממצרים במהירות גדולה, עד כדי כך שלא הניחו המצרים לבני ישראל להשהות את הבעק אפילו מספר דקות עד שיחמיץ.

חביבות מצוות המצה

"...משארתם צררות בשמלתם על שכמם"

רש"י (בעקבות תרגום יונתן בן עוזיאל) פירש את המילה "משארתם"

– שיירי מצה ומרור. והמשיך וכתב: "אף על פי שבהמות הרבה הוליכו עמם [היו יכולים לשאת במקומם], מחבבים היו את המצוות". נגדיל את שבחו של העם בכך ששמו על שכמם את המצה והמרור, זאת למרות שהנשיאה של המצות והמרור במשך זמן ממושך היא דבר קשה. דבר נוסף שנדגיש, שבני ישראל עשו זאת ביוזמתם ולא מתוך דרישה וציווי של משה.

נוסיף שמלבד החיבה, נהגו בני ישראל כבוד במצה בכך שנשאוה על שכמם ולא על בהמותיהם. וכך כתב הנצי"ב בהעמק דבר: "וכבר מבואר במכילתא שנהגו בשיווי מצת מצוה כבוד וצדק בשמלות ועל שכמם, וכפירוש רש"י".

נדגיש לילדים את דבריהם של רש"י והנצי"ב, כיון שיש בהם דברי שבח על ישראל, וכן יחס של כבוד למצוות. דברים אלו ישרישו בלב הילדים את האהבה והחיבה למצוות.

שאלת כלי כסף וכלי זהב

נאמר בפסוק לה: "ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת".

נביא לילדים את פירוש האברבנאל, שכתב: "והגיד הכתוב שעם כל החיפזון ומהירות היציאה לא שבחו ישראל מצוות אלקיהם ולא עברו עליה". נשאל את הילדים על שאלת הכלים מהמצרים: הרי בני ישראל לא החזירו את הכלים, אם כן מדוע נאמר ששאלו?

נשמע מהם תשובות, ולבסוף נביא את הסברו של הרשב"ם, שכתב: "וישאלו – לשם מתנה נמורה, כמו 'שאל ממני ואתנה גוים נחלתך'" (יא, ב). כלומר, פירוש המילה השאלה כאן הוא במובן של מתנה ולא השאלה על מנת להחזיר.

נבהיר לילדים שבני ישראל ביקשו מתנה כי היה מגיע להם כסף וזהב רב עבור עבודתם.

נברר עם הילדים מהו התשלום שמגיע לבני ישראל על עבודתם המאומצת במשך עשרות רבות של שנים, ונגיע לכך שכל הרכוש שקבלו מהמצרים עדיין לא הספיק להשלים שכרם, וכמו שמסופר **בגמרא:**

"פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמר לו: הרי הוא אומר: 'זה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום, תנו לנו כסף וזהב שנמלתם ממנו! אמר גביהא בן פסיסא להכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהן לפני אלכסנדרוס... נתנו לו רשות והלך ודן עמהם, אמר להן: מהיכן אתם מביאין ראיה? אמרו לו: מן התורה, אמר להן: אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה, שנאמר: 'ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה', תנו לנו שכר עבודה של שלשים ריבוא ששעבדתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה, אמר להם אלכסנדרוס מוקדון: החזירו לו תשובה! אמרו לו: תנו לנו זמן שלושה ימים. נתן להם זמן בדקו ואל מצאו תשובה, מיד הניחו שדותיהן... וברחו". (סנהדרין צא ע"א)

העולה מדברי הגמרא שכל הכסף והזהב שנתנו המצרים לבני ישראל לא הספיק לכסות את המגיע להם על עבודה של שנים רבות.

נתינת חן העם בעיני המצרים

נאמר **בפסוק** לו: "זה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום...". נפרש לילדים את המילה "וישאילום" במובן של מתנה ולא השאלה על מנת להחזיר, וכך פרש הרשב"ם גם כאן: "השלימו שאלתם, ומתנה היה". כלומר לא רק שבני ישראל בקשו מתנה, אלא גם המצרים נענו ונתנו להם במתנה.

נסב את תשומת לבם של הילדים למילים "זה נתן את חן העם". המצרים לא נותנים את רכושם מפחד שימותו ומרצון להפטר מבני ישראל, אלא מתוך רצון טוב. כיצד קרה הדבר? זהו מעשה ה' שנתן חנם של ישראל בעיני המצרים, כלומר ה' נתן בלבם להעריך ולכבד את העם ולכן נתנו ברצון, אף יותר ממה שבקשו, וכדברי רש"י על פי המכילתא: "אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם, אתה אומר אחד, מול שנים ולך". בכך קיים ה' את הבטחתו לאברהם בברית בין הבתרים (בראשית טו, יד): "ואחרי כן יצאו ברכש גדול".

יציאת מצרים (פסוקים לז-מב)

הנס שביציאה

חכמינו ז"ל במכילתא אמרו "שקולה יציאת מצרים כנגד כל נסים וגבורות שעשה הקדוש ברוך הוא לישראל" (בשלח, פרשה ב). אמנם הנסים שקדמו ליציאה היו מרשימים ומופלאים, ואילו ביציאה עצמה לא נראו נסים החורגים מן הטבע לעיני בשר, אך באמת היציאה עצמה היתה פלא גדול יותר מכל הנסים יחד. המהר"ל בספרו גבורות ה' מסביר דברים עמוקים, ומבאר שיציאת עם ישראל ממצרים הולידה יצירה חדשה שלא היתה, והיא הולדת האומה הישראלית בתור מציאות אלקית רוחנית. אמנם לילדים לא נוכל להביא הסבר זה מפני שהוא מופשט, כללי ועמוק, מכל מקום לא נדבר רק על מעבר ממקום למקום, שהרי התורה כבר העידה כי מאורע מופלא זה – לא היה כמוהו!

מצד אחד עלינו להיות מודעים לכך שמאורע זה לא יכול לעבור בכתה ככל מאורע משמח אחר, ומצד שני לא נוכל להעמיק עם הילדים בהסברים מופשטים. כדי שהמאורע ישאיר רושם חזק על הילדים, נדבר על הפלא הגדול - עם שלם יצא מארץ אשר היתה סגורה בחומות, מגדלים ושומרים רבים, ולא היה אפילו עבד אחד שהצליח לצאת משם אי פעם. ועוד יותר מכך: נדבר על המתנה הנפלאה שזכינו בה, שביציאת מצרים מתגלה שה' בחר בנו מכל העמים להיות לו לעם נבחר, ומתוך כך גם נתן לנו את תורתו וגם הביאנו לארץ הנבחרת.

נאמר בפסוק לז: "ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף". פסוק זה עוסק במאורע הגדול ביותר בתולדות עם ישראל, כפי שכתבה התורה בספר דברים (ו, לב-לד):

"כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים, הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו... או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים..."

בפסוקים אלו אנו רואים כי התורה עצמה מציינת שלא היה מאורע גדול כמו יציאת מצרים מאז ימי בריאת האדם. לכן נקדיש מחשבה, באלו דרכים נוכל ליצור רושם חזק בלבם של הילדים מן המאורע הגדול של יציאת מצרים.

אחת הדרכים ליצירת רושם חזק היא לדבר על הציפיה הגדולה של בני ישראל ליום זה, החל מעבודת הפרך עד ערב היציאה - יום ארבעה עשר. אפשר גם לאחר הלימוד על יציאת מצרים, לערוך עם הילדים מסיבה חגיגית, בה נאמר דברי שבח והודיה לה' שהוציאנו מעבדות לחרות ושבחר בנו מכל העמים להיות לו לעם סגולה.

השמחה ביציאה ובחירות שבה

בפסוקים אלו נתאר את גודל השמחה. נתאר כיצד כבר עם התחלת המכות הוקל השעבוד מעל בני ישראל, וכפי שהזכרנו - במכת ערוב נפסקה העבודה לחלוטין, אך עדיין היו בני ישראל מוחזקים תחת יד פרעה. מיום לקיחת השה בעשור בניסן התנהגו בני ישראל כבני חורין, ובליל חמשה עשר כבר אכלו את בשר הפסח בחיפזון עם המקלות בידיהם, מתוך אמונה שלימה בגאולה, אך עדיין היו במצרים. והנה ביום ט"ו בניסן בבוקר - השתחררו בני ישראל מתחת יד פרעה והרי הם בני חורין גמורים, זאת לאחר שהות ארוכה של מאות שנים במצרים.

נתאר את הרגשת החירות - לפני חודשים ספורים עוד עבדו בני ישראל בעבודה קשה ומפרכת, והנה כעת אינם משועבדים לאף אדם, והרי הם בני חורין ואדונים לעצמם, וכדברי הרב צבי יהודה קוק:

"קודם כל יש להיות אדם שלם ונורמלי, לא עבד משועבד לדבר חיצוני... החרות לפני הכל. יש לזכור שעבדות היא פנימה כאנושיות האדם. אדם שלם, בריא ונורמלי, רק אם הוא גם עצמאי" (שיחות הרצי"ה לפרשת משפטים, עמ' 248).

נדגיש את החשיבות של החירות הפיזית והנפשית, שהיא הבסיס ליכולתו של האדם להתפתח ולהתקדם, ומהווה בסיס לכל ההצלחה של האדם ולהתמסרותו לעבודת ה'.

הצטרפות הערב רב

נאמר בפסוק לח: "וגם ערב רב עלה אתם..."

פירש האבן עזרא: "מאנשי מצרים שהתערבו עמם". ומדוע עלו עם בני ישראל? מפני שראו את הנסים שה' עשה להם, והבינו שעם ישראל הוא עמו הנבחר של ה', האוהבם, שומרם ומושיעם.

מקום אפיית המצות והנס שהיה

נאמר בפסוק לט: "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים..."

לפי פסוק ל"ז האומר שבני ישראל נסעו מרעמסס לסוכות, יוצא שבני ישראל אפו את הבצק בסוכות. ההליכה מרעמסס לסוכות עבור עם שלם עם נשים וילדים לוקחת בדרך הטבע כמה ימים. אם כן נשאל את הילדים: הרי בזמן כה רב הבצק מחמיץ (לפי ההלכה ההחמצה היא אחרי שמונה עשרה דקות), ואף אם נסביר שאפו מיד ביציאה, הרי גם היא ארכה מספר שעות? נשמע את דברי הילדים ואחר נביא את דברי רש"י בשם חכמינו ז"ל, שה' עשה לישראל נס ונשאם לסוכות במספר דקות: "מאה ועשרים מיל [קילומטר] היו, ובאו שם לפי שעה, שנאמר: 'ואשא אתכם על כנפי נשרים'".

שבחן של ישראל שלא עשו צידה

"...וגם צדה לא עשו להם"

נשאל את הילדים: מדוע ציינה התורה שבני ישראל לא הספיקו להכין צידה לדרך?

נביא את דברי רש"י שכתב:

"מניד שבחן של ישראל, שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צידה, אלא האמינו והלכנו, הוא שמפורש בקבלה: 'זכרתי לך חסד נעוריד אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה'."

מדברי רש"י אנו רואים את גודל אמונתם של בני ישראל ובטחונם בה', שהסכימו לצאת עם שלם למדבר, ללא ידיעה מה יאכלו ומה ישותו. בפסוק בירמיהו אנו רואים את ההערכה הגדולה של הקדוש ברוך הוא לישראל שהלכו אחריו למדבר, גם ללא ידיעה כיצד יהיה להם מזון, שכן הארץ אינה זרועה. זכות זו של ישראל עומדת להם בכל הדורות, כמו שכתוב בנביא "זכרתי לך" – ה' זוכר זאת תמיד. שבח זה לא נזכיר רק כאן, אלא גם בהמשך מסעותיהם בפרשה הבאה ולאורך ספר במדבר.

הציפייה לליל היציאה

נאמר בפסוק מב: "ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים...".

נפרש כרש"י שהמילה "שמורים" היא לשון שמירה וציפייה: "שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים".

וממתי חכה ה' ללילה זה?

כתב הרשב"ם: "מימות אברהם אביהם היה הקב"ה מצפה לזה הלילה".

פסוק זה מראה עד כמה אוהב ה' את עמו בחירו. ה' מחכה ומצפה שנים רבות מתי יגיע הזמן להושיע את בני ישראל ולקחת אותם לו לעם.

”...שמרים לכל בני ישראל לדרתם”

נפרש מילים אלו כרשב"ם: "לכל דורותם, שמצפים לזה הלילה לחוג בו חג הפסח כמשפטיו".

בפירוש זה נחזק אצל הילדים את הציפיה לליל הסדר - ליל הגאולה, ואת הרצון להודות לה' על הנסים והנפלאות שעשה לישראל, על היציאה מעבדות לחירות ועל הבחירה בישראל לעם סגולה.

הלכות הפסח (פסוקים מג-ג)

נאמר בפסוק מג: "ויאמר ה' אל משה ואהרן...".
נביא את דברי רש"י, שפרשה זו נאמרה להם בארבעה עשר בניסן ולכן לא נכתבה יחד עם פרשת החודש הזה לכם שנאמרה בא' בניסן).
לשלושה סוגי אנשים אסור לאכול קרבן פסח: 1) בן נכר (מג. 2) תושב ושכיר (מה. 3) ערל (מח).

האיסור להאכיל בן נכר

נאמר בפסוק מג: "זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו".
איסור זה נאמר על בן ישראל שלא יתן לבן נכר לאכול מן הפסח.
נפרש את המילים "בן נכר" - כפשוטם, שהכוונה לגוי, כפירוש הראשון של יונתן בן עוזיאל: "כל בר עממין" - (כל בן העמים), וכך הביא גם רש"י.

על האיסור להאכיל בן נכר מקרבן פסח כתב ספר החינוך (מצוה יג):

"מאחר שאנו עושים אותו [את קרבן הפסח] לאות ולזכרון שבאנו באותו הזמן לחסות תחת כנפי השכינה ונכנסנו בברית התורה והאמונה, אין ראוי שנאכיל ממנו למי שהוא הפך מזה".

ובמצוה שלאחריה (מצוה יד) כתב: "ראוי שלא יהנו בו רק אותם שהשלימו באמונה והם ישראלים גמורים".
על פי זה נבאר לילדים, שקרבן הפסח מורה על זכרון הנסים שנעשו לבני ישראל ועל בחירת ה' בנו, שבחר בנו וכתת אתנו ברית, לכן אין לשום אדם זר, שאינו מעם ישראל, לאכול ממנו.

האיסור להאכיל תושב ושכיר

נאמר בפסוק מה: "תושב ושכיר לא יאכל...".
תושב ושכיר הם גויים שגרים בארץ וקבלו עליהם שלא לעבוד עבודה זרה, ועל אף שהם טובים מבן נכר, הם אסורים בקרבן מפני "שעדיין לא באו עמנו בברית שלם" (ספר החינוך מצוה יד).

האיסור להאכיל ערל

נאמר בפסוק מח: "וכל ערל לא יאכל בו".
ערל הוא בן ישראל שלא נימול. הטעם שהוא נאסר באכילת הפסח, מפני שקרבן זה בא לזכר חירותנו ובואנו בברית נאמנה עם ה' יתברך (כדברי ספר החינוך המובאים לעיל). כיון שערל לא נכנס בברית המילה שהיא הברית בין ה' לעמו ישראל שחתומה בבשרנו, על כן אין בריתו שלימה ולא יכול לאכול מן הקרבן.

אכילת קרבן פסח על ידי גויים שנכנסו בברית

עבד כנעני

נאמר בפסוק מד: "וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אתו אז יאכל בו".
הפסוק מדבר בעבד כנעני שנימול לשם עבדות והתורה התירה לו לאכול קרבן פסח, אף על פי שאינו יהודי גמור, שכן הוא טפל לאדונו ונחשב כאילו גם הוא מצטרף לברית ה'.

נראה לילדים דרך מצוה זו את היחס הראוי אותו צריך האדון לתת לעבדיו הכנענים, כאילו הם בני משפחתו, שהרי התורה מצווה להאכילם מקרבן הפסח יחד עם בני משפחתו, זאת בניגוד לאדונים הכנעניים שהיו מעבידים בפרך את עבדיהם.

גר

נאמר בפסוק מח: "זכי יגור אתך גר ועשה פסח לה". הפסוק מדבר על גר צדק גמור שמותר לו לאכול מקרבן הפסח. נדבר עם הילדים על מעלת הגר שעזב את ארצו, מולדתו ואף את דתו, מפני שחשקה נפשו להדבק בה', בתורתו ובעמו. מתוך כך נסביר שהוא אוכל את הקרבן, כי גם הוא שייך לברית שבין ה' לעמו בהיותו חלק מהעם, והרי הוא כבן ישאל לכל דבר.

ננצל פסוק זה לדבר על המצוה לאהוב את הגר, לכבד אותו ככל האפשר ולקרבו. במצוות קרבן פסח הדבר חשוב במיוחד, כיון שהפסח נאכל בחגיגות במשפחה ובחבורה ולגר אין קרובים וידידים, לכן מצוה להזמינו, לקרבו ולשמחו.

האיסורים באכילת קרבן הפסח

נאמר בפסוק מו: "בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה, ועצם לא תשברו בו". התורה הוסיפה שני איסורים על הנאמר במצוות הפסח בפרק י"ב, איסור הוצאת הבשר מן הבית ואיסור שבירת עצם.

נביא לילדים שני טעמים שנאמרו באיסורים אלו:
הרמב"ם כתב (מורה נבוכים ח"ג, מו):

"אבל הדינים המיוחדים בפסח, והם שנאכל צלי אש בלבד ובבית אחד ועצם לא תשכרו בו, הם כולם טעמם פשוט... כך הצלי למהירות ואין שם שהות לעשות מטעמים ולתן תבשילין, והיתה המטרה לפעול בחיפזון ובמהירות, שמא יתאחר אחד ויפסיד היציאה בקהל עם".

כלומר הצליה מהירה מהבישול, ושליחת הפשר לבית אחר ושבירת העצמות מעכבת את האכילה.

בספר החינוך (מצוה טו), במצוה לאכול בבית אחד, מובא טעם נוסף:

"ומפני שנעשינו בני חורין ואדונים, באה המצוה עליו שיהא נאכל במקום החכורה ולא נוציאהו לחוץ כדרך מלכי ארץ שכל המוכן להם נאכל בהיכלם ברוב עם...".

ובאיסור שבירת עצם כתב (מצוה טז):

"שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרור העצמות ולשברם ככלבים, ועל כן בתחילת כואנו להיות סגולת כל העמים ממלכת כהנים וגוי קדוש. ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה שעה...".

נזכיר לילדים את ההבדל בין שני הפירושים, כפי שכתבנו למעלה (עמ' 24) בענין אכילת בשר הפסח כצלי ולא מבושל. **הרמב"ם** מדגיש את ענין המהירות והחיפזון כדי לא לאתחיל את היציאה ברוב עם ואילו **ספר החינוך** מדגיש את הצד של היותנו בני חורין ובני מלכים.

שבחן של ישראל שקיימו את דבר ה'

נאמר **בפסוק** נ: "ויעשו כל בני ישראל כאשר ציוה ה' את משה ואת אהרן בן עשו".

שוב נדבר על שבחם של ישראל, על אף שכבר דברנו על כך בפסוק כ"ה, מפני שחשוב לחזק מידה זו אצלנו ואצל הילדים, להתרגל לעין טובה בכלל ולדבר בשבחם של ישראל בפרט.

כך נעשה גם בכל הזדמנות שנמצא בפסוקים שבח על ישראל, וכמו שכתב הרמח"ל **במסילת ישרים** (פרק יט): "ונדעון נאמר לו: 'לך בכחך זה' לפי שלמד סגוריא על ישראל, כי אין הקב"ה אוהב אלא למי שאוהב את ישראל, וכל מה שאדם מגדיל אהבתו לישראל, גם הקב"ה מגדיל עליו".

במילה "ויעשו" התכוונה התורה לדבר בשבח נוסף של עם ישראל – שנימולו, וכך כתב הנצי"ב: "עיקר מצוות עשיה דפרשה זו היא מצוות מילה שכולם מלו", ועל מילה זו נאמר **בספר יהושע**: "כי מולים היו כל העם היוצאים" (ה, ה) ופירש שם רד"ק: "נצאתם מלו בולם קודם שעשו הפסח".

וכך אמרו חכמינו ז"ל **במדרש** (שמות רבה יט, ה):

"מיד נתנו עצמן ומלו... והקב"ה עובר ונוטל כל אחד ואחד ונושקו ומברכו, שנאמר: 'ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואמר לך בדמיך חיי ואמר לך בדמיך חיי' – חיי בדם פסח, חיי בדם מילה".

וכתב שם העץ יוסף:

"שהיו שמחים אחר כך שוב בדם מילה כמו בדם פסח שהוא על הגאולה... ולזה חבבן ה' ונשק לכל אחד וברכו".

לא קלה היתה מצוה זו על ישראל, כפי שמבואר בדברי המהרז"ו על המדרש: "דבשלמא [מובן] מילה אית בה [יש בה] צער וסכנה", וממשיך שם המהרז"ו ומסביר, שזכות הפסח היתה כמו זכות המילה, שגם

בקרבן פסח הסתכנו בכך שנתנו מדמו על המשקוף ולא חששו מכעסם של המצרים.

לאור דברים אלו נתאר את השבח של בני ישראל בכך שמסרו את נפשם למול את עצמם גדולים כקטנים, למרות הצער והסכנה הכרוכים בכך, ואף עשו זאת בשמחה וברצון.

פרק יג

בפרקנו נושא עיקרי אחד:
זכירת יציאת מצרים בכל הדורות ובארץ ישראל

זכירת יציאת מצרים בכל הדורות ובארץ ישראל

(א-טז)

עניינים הקשורים ליציאת מצרים
בפרקנו ישנן שתי פרשיות: פרשת **קדש לי כל בכור** (א-י) ופרשת **והיה כי יביאך** (פסוק יא-טז). בפרשיות אלו נאמרו עניינים רבים הקשורים ליציאת מצרים ולזכרונה במשך הדורות:

פרשת "והיה כי יביאך"

- א. קידוש בכורות האדם והבהמה.
- ב. פדיון בכור אדם ופטר חמור.
- ג. מצוות תפילין.

פרשת "קדש לי"

- א. קידוש בכורות האדם והבהמה.
- ב. זכירת יציאת מצרים.
- ג. איסור אכילת חמץ.
- ד. ציווי אכילת מצה שבעת ימים.
- ה. איסור שלא יראה חמץ.
- ו. מצוות סיפור יציאת מצרים לבנים.
- ז. מצוות תפילין.

נלמד עם הילדים שתי פרשיות אלו כתובות בתפילין, לצד פרשת "שמע" ופרשת "והיה אם שמוע".
ניתן לערוך השוואה בין שתי הפרשיות הכתובות בפרק זה, ולמצוא את הדברים המשותפים שבשתיהן וכן את ההבדלים.

יציאת מצרים – יסוד האמונה

התורה מצווה אותנו בפרק י"ג מספר מצוות שיזכירו לנו את יציאת מצרים במשך הדורות, ובמיוחד בחיינו בארץ ישראל. נדבר עם הילדים על המצוות הרבות שציוותה התורה כדי לזכור את יציאת מצרים, מפני שיציאת מצרים היא היסוד לכל האמונה, וכמו שכתב המהר"ל (גבורות ה', פרק ג):

"וענין זה ראינו, ששמה התורה יציאת מצרים יסוד היסודות ושורש הכל, ומצוות הרבה באו בשביל היציאה, שעל ידם יהיה לעינינו יסוד הזה ומאצלנו כל ימות... שכל זה מורה כי יציאת מצרים בעצמו... הוא יסוד האמונה שעליו נבנה הכל".

יציאת מצרים היא יסוד האמונה שעליו נבנה הכל. היא מראה את גדולתו וגבורתו של ה', את ממשלתו בשמים ובארץ, בחירתו בעם ישראל, אהבתו אליהם וגודל חסדיו עמהם בהוציאם מעבדות לחירות.

חשיבות זכירת יציאת מצרים

נדגיש לילדים שחשיבותה של יציאת מצרים ניכרת בכך שהתורה ציוותה לזכרה תמיד, כפי שנאמר בפסוק ב': "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים", וכתב רש"י: "למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום". מצוה נוספת שנוהגת בכל יום ויום היא מצוות התפילין, שנאמרה בפסוק ט': "והיה לך לאות על ירך...". וגם היא קשורה לזכרון יציאת מצרים. בזכות הנחת התפילין על היד כנגד הלב ועל הראש כנגד המוח, נזכור בכל יום את ידו החזקה של ה', "...כי בחזק יד הוצאך ה' ממצרים". גם מצוות הפסח נוהגת בכל הדורות, כמו שנאמר בפסוק י': "ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה" – וכפי שכתב רש"י "משנה לשנה". אמנם מצוה זו היא פעם בשנה, אך במשך שבעה ימים מתחזקים ביסודות האמונה על ידי קיום המצוות הקשורות לחג הפסח. מצוות קידוש הבכורות נוהגת לדורות, אך איננה מצוה הנוהגת בכל

יום. מטרתה היא להזכיר את יציאת מצרים ואת הצלת בכורי ישראל. מצוה נוספת המזכירה את יציאת מצרים ואת הצלת בכורי ישראל היא פדיון פטר חמור, ודווקא פטר חמור ולא פטר בהמה טמאה אחרת. נאמר לילדים שזהו חוק וגזירת ה', ובכך נרגילים כי תורת ה' נעלית מהבנת האדם.

זכירת יציאת מצרים בארץ ישראל

נראה לילדים שהתורה מציינת פעמיים בפרקנו את קיום המצוות הללו בארץ ישראל: "והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי..." (ה), "והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך..." (יא). נעלה את השאלה: מדוע התורה תולה את קיום המצוות הללו בארץ ישראל?

נציין שתי סיבות:

- א. לחזק את זיכרון יציאת מצרים אצל הדור הנכנס לארץ, כיון שלא ראה את יציאת מצרים.
- ב. שעם ישראל לא ישכח את הנסים שנעשו לו ביציאתו ממצרים בזמן שהוא יושב בארץ ישראל בנחת ובשלוה. וכך כתב אור החיים: "לומר שלא ישכח מצוות ה' כי ירחיב ה' גבולו וישמן ויבעט".

זכרון יציאת מצרים מביא לעבודת ה'

נעסוק עם הילדים בשאלה: למה מעוררת זכירת יציאת מצרים? נביא את דברי הרמב"ן על פסוק ט', שכתב:

"למען תהיה תורת ה' בפיך - ופירוש שתכתוב על ירך ועל בין עיניך יציאת מצרים, ותזכיר אותה תמיד למען שתהיה תורת ה' בפיך לשמור מצוותיו ותורותיו, כי הוא אדוניך הפודך מבית עבדים".

כלומר, על ידי מצוה זו נדע ונזכור שה' הוא אלקינו ומלכנו, שהרי פדה אותנו מעבדות לחרות, ומתוך כך נבוא לקיים את כל מצוותיו.

מצוות לימוד הבנים

נדגיש לילדים את חשיבות סיפור יציאת מצרים לבנים, דבר שאנו רואים שהתורה חוזרת עליו מספר פעמים: בתחילת הפרשה "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך... וידעתם כי אני ה'" (י, ב), בפרקנו בפסוק ח': "והגדת לבנך ביום ההוא...", ובפסוק י"ד: "והיה כי ישאלך בנך... ואמרת אליו בחזק יד הוצאנו ה' ממצרים...".

נציין כי התורה חוזרת בפרקנו על ההגדה לבן, מפני שבסיפור יציאת מצרים תלויים יסודות האמונה שרצתה התורה שנחנך בהם את הילדים.

חשיבות נוספת יש בסיפור יציאת מצרים של האב לבנו – כדי שזכרון יציאת מצרים ימשיך ויעבור מאב לבן ומדור לדור, ולא ישכח, וכמו שכתב האברבנאל:

"ובזה תמשך ותתפשט הקבלה מדור לדור ולא תשכח גאולת מצרים מפי זרעם עד עולם...".

סיכום פרשת בא

בפרשת בא מגיע לשיאו התהליך שהחל בפרשת שמות. לאחר ירידת השבטים למצרים, התרבות בני ישראל, השעבוד האכזרי, והפקידה האלקית עם הופעת משה ואהרן, באה הדרישה האלקית "שלח את עמי!" **בפרשת וארא** מתחיל תהליך של אותות ומופתים בארץ מצרים, בו מתגלה הדין והשלטון האלקי בשמים ובארץ. מצרים מזדעזעים מגילוי זה וישראל הולכים ומתעלים.

בפרשת בא המכות נעשות קשות יותר ושיאן הוא מכת בכורות המגלה את השלטון האלקי בנשמות בני האדם. פרעה ומצרים נכנעים לפני מלך מלכי המלכים, כשפרעה מכריז: "...קומו צאו מתוך עמי... עבדו את ה'... וברכתם גם אותי". הרגע המרגש שכל הבריאה מחכה לו כבר דורות מגיע: בני ישראל יוצאים ממצרים, מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה!

בפרשה זו נפגשנו לראשונה עם מצוות. החל מקידוש החודש, דרך מצוות הקשורות לקרבן פסח, חמץ ומצה, קדושת הבכורות וכו', כשמטרת כולן להנציח לדורות את אותם מאורעות נפלאים שעברנו והם חיים בקרבנו עד היום.

נר תמיד
לעילוי נשמת
אבינו וסבנו

ר' חיים אהרן ז"ל
ב"ר ישראל יצחק ז"ל
ברלינר

דורש ציון
מראשי תנועת 'המזרחי' בבלגיה

נלב"ע
ט"ו כסלו תשנ"ט